

ТЕРОРИЗМ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

У цій роботі автор порушує питання визначення міжнародного тероризму як ключової проблеми його криміналізації. Дослідження питання проводилося двома шляхами. З одного боку, було проаналізовано основні групи проблемних питань, вирішення яких уможливить створення загального визначення тероризму. Цими групами є (а) питання подвійної моралі при оцінці терористичних дій; (б) питання розрізнення понять "терор" і "тероризм" та їх взаємозв'язку; (в) розрізнення понять "державний тероризм" та "індивідуальний тероризм"; (г) питання визначення міжнародного тероризму. З іншого боку, було проаналізовано сучасні підходи до визначення цього явища на прикладі міжнародного права: описовий підхід та визначення через окремі прояви (інструментальний підхід). В кінці роботи автор сформулював власне родове визначення тероризму і навів аргументи за розробку такого визначення для успішної побудови системи кримінальних норм (криміналізації цього явища) та результативного застосування відповідних норм.

Незважаючи на накопичений роками досвід боротьби з тероризмом, він все ще багато в чому залишається непізнаним (а відтак і незрозумілим). Одним з ключових питань до розуміння, дослідження та (що є зараз найголовнішим завданням юридичної науки) криміналізації цього явища була, є і буде проблема визначення тероризму.

На сьогодні ця загальна проблема розпадається на кілька проблемних питань (аспектів):

1. Питання уникнення подвійної моралі при визначенні тероризму (яке чудово виражено у відомій максимі: "терорист для одного — це борець за свободу для іншого") та суміжне питання легітимації терористичних дій. Серед можливих розв'язань цієї проблеми, на думку вчених світу, є:

а) утвердження принципу "з'ясування не є виправдання" — визначення характеру дій без оцінки мотивів¹;

б) відмова від самого терміна "тероризм" як занадто емоційно забарвленого².

Сучасна практика криміналізації тероризму пішла саме цими шляхами: криміналізується не так тероризм як явище, скільки його окремі прояви (угон повітряного судна, захоплення заручників, вибухи житлових будинків тощо).

2. Питання розмежування понять "терор" і "тероризм".

Існує два основних підходи до вирішення цього питання:

а) інструменталісти (Дорошенко, Уордло, Мей, Уілкінсон, Сорнтон) визначають друге поняття через перше. Тероризмом вважають політику використання методу терору у вигляді здійснення індивідуальних терористичних акцій з певною метою. За цією метою використання терору тероризм і поділяють на різновиди (політичний, воєнний тощо). Проте, і досі точаться дебати навколо процесу використання терору як методу, які можна проілюструвати, зокрема, такими запитаннями: серійний вбивця, через дії якого ціле містечко охоплене жахом, є терористом чи карним злочинцем, де проходить межа? скільки треба вчинити злочинних дій, щоб визнати за ними системність³?

б) суб'єктивісти (Боярський, автори "Білої книги російських спецслужб") використовують термін "терор" для позначення державного тероризму, а термін "тероризм" — для антиетатистського (опозиційного) тероризму.

3. Дуже близько до попереднього підходить питання розрізнення державного (етатистського) і недержавного (неетатистського) індивідуального тероризму.

У сучасній міжнародній практиці розходження у визначенні цих двох майже не мають меж. Все ж хотілося б зупинитися на таких визначеннях:

а) багато авторів власне тероризмом вважають саме індивідуальний тероризм, а державний тероризм відносять до галузі порушення прав людини, правил взаємовідносин між державами тощо ⁴;

б) інші ж автори — навпаки, вважають, що обидва різновиди є засадничо схожими або навіть взаємно доповнюють один одного (Уілкінсон, Стол, Лопез) ⁵.

На нашу думку, до цього питання слід підходити дуже обережно. Визначним для характеристики терористичної діяльності є використання терору як головного методу для досягнення певних цілей (а не одного з багатьох і неосновного, як у випадку, наприклад, агресії).

4. *Питання визначення міжнародного тероризму*: на думку більшості дослідників це тероризм, який має “інтернаціоналізуючий елемент”. Питання лише в тому, що є цим інтернаціоналізуючим елементом. Так, крім громадян і території різних держав таким елементом можуть бути також інтереси іншої держави тощо.

Відповідно нині визначення тероризму вирішується двома шляхами:

1. *Описовий підхід*. Намаганням дати якомога ширше, сказати б, всеохоплююче визначення цього явища, з вказівками на мотивацію, цілі, методи, соціальні групи, на які чиниться тиск. Такий метод дозволяє відділити при кваліфікації терористичні дії від інших, зовні схожих, злочинних дій; об’єднати терористичні дії в одну систему; позначити підхід щодо визначення поняття тероризму. Проте, цей метод є дуже контрверсійним і сьогодні на міжнародній арені його фактично неможливо застосувати через суперечки у поглядах різних держав ⁶.

2. *Сегментований або ж об’єктивований підхід*. Визначенням тероризму через його злочинні прояви (захоплення повітряних суден, взяття заручників, вбивство осіб, що користуються особливим міжнародним захистом тощо). Такий підхід є консенсусним, оскільки дозволяє уникнути суперечок навколо визначення самого поняття тероризм, а натомість концентрує увагу на певних злочинних проявах останнього безвідносно до причин, мети й мотивації. Проте, водно-

час він є занадто поверховим, бо йому бракує цілісного об’єднуючого поняття, яке зробило б ці дії складниками більшого цілого. Така поверховість інколи призводить навіть до абсурдів (визначення окремо злочину тероризму, а окремо — злочину захоплення заручників, віднесення угонщика, який намагається втекти від насильницького режиму, до тієї ж категорії, що й “справжніх” терористів тощо).

З огляду на зазначене вище ми пропонуємо своє розв’язання проблеми визначення тероризму та криміналізації цього явища:

1. Описовий метод видається нам найбільш вдалим і ми пропонуємо таке визначення тероризму:

будь-яке свідоме використання особою або певною групою осіб терору як засобу впливу на певну групу населення в країні чи за її межами з будь-якою мотивацією, які дії не є частиною офіційної державної політики, спрямованої проти власних громадян (тобто т. зв. режиму терору).

Як видно з визначення, автор цих рядків погоджується з тезою про те, що фактично тероризмом як соціальним явищем є саме індивідуальний тероризм, практика ж застосування терору державами є іншим окремим питанням, яке не охоплюється поняттям тероризм.

2. Вважаємо за необхідне кожний випадок вчинення протиправних дій, що зовні схожі на терористичні, розглядати індивідуально через призму мотивів, методів та цілей, і пом’якшити покарання за протиправні вчинки за умови відсутності в них терористичних ознак (мотивації) (зокрема, не застосовувати у таких випадках принцип *aut dedere aut judicare*).

3. Ще раз хочемо звернути увагу на необхідність ліквідації першоджерел тероризму паралельно з боротьбою з цим явищем. Ці питання включають у себе цілий розмаї проблем сучасного світу (етно-національні, соціокультурні, політико-економічні). Аналіз нещодавніх терористичних актів, пов’язаних з подіями в Чечні, Північній Ірландії та на Близькому Сході ще раз доводить, що без вирішення усіх питань, пов’язаних з виникненням тероризму, неможлива ефективна боротьба з цим явищем ⁷.

¹ Докладніше про це див. Wardlaw, Grant. Political Terrorism: Theory, Tactics, and Countermeasures. 2nd Edition, Cambridge, 1990.

² Про таку думку зокрема згадується в монографії Lambert, Joseph J. Terrorism and Hostages in International Law, Cambridge, 1990.

³ У таких випадках про тероризм говорять як про послідовну політику, що включає застосування організованого терору, яка відрізняється від самого терору систематичністю та організованістю. — Wardlaw, Grant. Цит. праця. — С. 13.

⁴ Detter, Ingrid. The International Legal Order, Cambridge, 1992. — С. 180.

⁵ Див. Lambert, Joseph J. Цит. праця. — С. 17.

⁶ Див., зокрема, Дорошенко Андрій. Терор і тероризм // Політика і час. 1997, № 8. — С. 18—19.

⁷ Так, наприклад, дослідження американських вчених в аеропортах США вказують на те, що навіть увесь комплекс заходів щодо запобігання тероризмові у цивільній авіації є неефективним і не гарантує безпеки пасажирів — див. Wardlaw, Grant. Цит. праця. — С. 50.

Orlov M. V.

TERORISM: PROBLEM OF DEFINITION AND CRIMINALIZATION

In this work the author touches upon the issue of defining terrorism as a key problem in the way of its criminalization. The issue has been studied from two perspectives. First, there was conducted an analysis of the major groups of problems the resolution of which will allow us to formulate a comprehensive definition of terrorism. These are (a) the problem of dual morality as evidenced during the qualification of terrorist acts; (b) the problem of defining the notion of terror (and its correlation with terrorism); (c) the problem of state terrorism as opposed to individual terrorism; and (d) the problem of defining international terrorism. Second, the author has also analyzed the current approaches to defining the phenomenon as practiced in international law. These fall into two broad categories: descriptive approach and definition through criminalization of the manifestations. At the end of my work the author formulated his own generic definition of terrorism and adduced to the reasons for the construction of such a definition to create an efficient system of criminal norms (i.e. successfully criminalize the phenomenon) and successfully apply the respective norms.